

TÜRKİYE'DE SIĞIR YETİŞTİRİCİLİĞİ

N. AKMAN¹ E. TUNCEL² M. YENER¹ S. KUMLU³ K. ÖZKÜTÜK⁴
N. TÜZEMEN⁵ M. YANAR⁵ A. KOÇ⁶ O. ŞAHİN⁷ Ç. Y. KAYA⁸

GİRİŞ

Türkiye'de büyükbaş hayvan yetiştiriciliği kapsamında ele alınan iki tür vardır. Bunlardan biri sığır, diğeri de mandadır. Her iki türden de sağlanan temel ürün süt ve ettir. Türkiye özelinde sayısı 130 bin baş civarında olan mandanın toplam üretime ciddi bir katkısı söz konusu değildir. Gerek kırmızı et gerekse süt üretiminin önemli bir bölümü sığırdan elde edilmektedir. Bu durum sadece Türkiye için de geçerli değildir. AB başta olmak üzere gelişmiş ülkeler için sığır- manda mukayesesinde benzer şeyler söylenebilir.

Sığırın ve mandanın Dünya ve çeşitli ülke grupları ile Türkiye et ve süt üretimine katkısı Çizelge 1'de özetlenmeye çalışılmıştır. Çizelge'de görüldüğü üzere 2003 yılı dünya süt üretiminde sığırın payı % 84.4 iken, bu değer AB ülkelerinde % 97, Türkiye'de % 87 civarındadır. Buna karşılık AB ve gelişmiş ülkelerin süt üretiminde mandanın payı yok denecek kadar azdır. Fakat, Dünya ve gelişme yolundaki ülkeler söz konusu olduğunda bu pay sırasıyla % 12 ve % 29 olmaktadır. Gelişmiş ülkelerin et üretiminde sığırın payı % 27.4, süt üretiminde de % 98.4'tür. Buna karşılık gelişme yolundaki ülkeler süt üretimlerinin % 64.6'sını, et üretimlerinin de % 20'sini sığırdan sağlamaktadır. Asya kıtası için özel bir durum söz konusudur. Kıtada süt üretiminin % 40.9'u mandadan sağlanmaktadır.

Çizelge 1. Et ve süt üretiminde sığır ve mandanın payı (%)

	Et Üretimi		Süt Üretimi	
	Sığırın Payı	Mandanın Payı	Sığırın Payı	Mandanın Payı
Dünya	23.2	1.3	84.4	12.1
Asya	11.2	2.8	53.4	40.9
Afrika	35.1	2.6	73.5	7.2
Gelişmiş Ülkeler	27.4	0.002	98.4	0.041
Gelişme Yolundaki Ülkeler	20.1	2.2	64.6	29.1
AB (15)	20.5	0.004	96.8	0.1
AB (25)	19.0	0.004	97.2	0.1
Türkiye	28.3	0.4	87.0	0.9

<http://faostat.fao.org/faostat/>

Türkiye'nin toplam et üretiminde sığırın payı gelişmiş ülkelere, süt üretiminde de dünya ortalamasına yakındır. Türkiye'nin 2003 yılı toplam süt üretiminin % 87.0'si

¹ Prof. Dr. A.Ü. Ziraat Fakültesi, Zootečni Bölümü, Dışkapı-Ankara

² Prof. Dr. U.Ü. Ziraat Fakültesi, Zootečni Bölümü, Bursa

³ Prof. Dr. Akdeniz Ü. Ziraat Fakültesi, Zootečni Bölümü, Antalya

⁴ Prof. Dr. Ç.Ü. Ziraat Fakültesi, Zootečni Bölümü, Adana

⁵ Prof. Dr. Atatürk Ü. Ziraat Fakültesi, Zootečni Bölümü, Erzurum

⁶ Yard. Doç. Dr. ADÜ. Ziraat Fakültesi, Zootečni Bölümü, Aydın

⁷ Dr. Damızlık Sığır Yetiştiricileri Merkez Birliği, Ankara

⁸ Vet. Hek. Damızlık Sığır Yetiştiricileri Merkez Birliği, Ankara

sığırdan % 0.9'u mandadan elde edilmiş, et üretiminde ise bu değerler sırasıyla % 28.3 ve % 0.4 olmuştur. Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere sığır süt üretiminin, özellikle gelişmiş ülkelerde, tek kaynağıdır. Et üretimi söz konusu olduğunda ise payı ülkeler ve gruplara göre % 20-30 arasında değişmektedir.

Sığırın toplam gelire katkısı ya da sağlayabileceği yararlar et ve süt üretimi ile sınırlı değildir. Dünyanın kutuplar hariç hemen her yerinde yetiştirilebilen sığırın, yetiştirildiği bölgenin özelliklerine bağlı olarak et ve süt dışında da ürünleri ve insanlara farklı şekillerde katkıları söz konusudur. Örneğin, bir yandan gübre, deri ve boynuzu kullanılabilirken, diğer yandan çeki gücüne ihtiyaç olan bölgelerin varlığı devam etmektedir. Bu tebliğde önce dünya ekonomisi için inkar edilemez önemi olan sığır yetiştiriciliğinin Dünya ve Türkiye'deki durumu ortaya konmaya çalışılacak, daha sonra da Türkiye'de sığır yetiştiriciliğinin durumu ve sorunları tartışılacaktır. Tebliğ'in son bölümünde Türkiye sığır yetiştiriciliğindeki olası değişimler ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkabilecek olası sorunlar ile bunların çözümünde izlenebilecek yollara ilişkin öneriler sunulacaktır.

DÜNYA SIĞIR YETİŞTİRİCİLİĞİ

Önceki bölümde belirtildiği gibi dünya et ve süt üretiminde sığır oldukça önemli bir yere sahiptir. Son yıllardaki bazı olumsuz gelişmelere rağmen dünya sığır varlığı önemli ölçüde artmıştır. Öyle ki, 1975 yılında yaklaşık 1 milyar 190 milyon baş civarında olan sığır sayısı 2003 yılında, % 15.5'lik bir artışla 1 milyar 371 milyona ulaşmıştır (Çizelge 2). Bu değişim bütün kıtalarda aynı hızda olmamış, hatta bazı kıtalarda azalma meydana gelmiştir. Örneğin Afrika, Asya ve Güney Amerika sığır varlığı artarken, Avrupa ile Orta ve Kuzey Amerika sığır varlığı azalmıştır. Sığır varlığı, gelişmiş ve gelişme yolundaki ülkeler esas alınarak incelendiğinde, gelişme yolundaki ülkeler sığır varlığının 1975-2003 yılları arasında yaklaşık % 40 arttığı, gelişmiş ülkeler sığır varlığının ise yaklaşık % 30 azaldığı anlaşılmaktadır. Dünya sığır varlığının yaklaşık % 50'si ABD, Hindistan, Brezilya, Çin, ve Arjantin'de yetiştirilmektedir. Dünya sığır varlığında Hindistan'ın payı % 17, ABD'nin payı da % 7 civarında olup bu beş ülkeden ikisinin – ABD ve Arjantin -1975-2003 yılları arasında dünya sığır varlığındaki payları azalırken, diğerlerinin payı artmıştır.

Çizelge 2. Dünya, kıtalar ve çeşitli gruplar sığır varlığının yıllar itibariyle değişimi

	1975 milyon baş	1975 yılı sayısı 100 kabul edildiğinde						2003 milyon baş
		1980	1985	1990	1995	2000	2003	
Dünya	1187.1	102.5	106.0	109.3	112.1	112.6	115.5	1371.1
Asya	343.8	100.9	108.7	116.8	126.8	132.2	134.8	463.5
Avrupa	133.9	100.1	99.2	93.1	80.0	75.8	72.3	96.8
Afrika	155.7	110.4	112.7	120.6	128.9	143.5	148.3	230.9
Okyanusya	42.7	81.9	73.4	74.7	83.8	87.5	88.1	37.6
Kuzey ve Orta Amerika	190.0	90.2	91.5	84.7	87.5	85.2	84.8	161.2
Güney Amerika	211.9	114.2	118.3	128.5	138.8	140.4	152.4	322.8
Gelişmiş Ülkeler	448.1	94.8	94.3	89.2	81.9	73.4	71.4	320.1
Gelişme Yolundaki Ülkeler	739.1	107.1	113.2	121.4	130.5	136.4	142.2	1051.0
AB(15)	97.5	99.8	99.6	94.1	86.7	84.3	80.7	78.7
AB (25)	109.7	99.2	97.5	91.4	86.6	85.2	81.1	89.0

<http://faostat.fao.org/faostat/>

Sığırdan sağlanan et ve süt üretimi söz konusu olduğunda hem kıtalar hem de ülkeler için değişim, sayısal değişimden çok farklı olabilmektedir. Dünya süt

üretimini 1975'ten 2003 yılına yaklaşık % 31 arttığı görülmektedir. Süt üretimindeki artış, sığır sayısının aksine bütün kıta ve gruplar için geçerlidir. Örneğin sığır sayısı yaklaşık % 20 azalan AB (25)'te sığır sütü üretimi % 11 artmıştır. Sığır sütü üretimindeki en büyük artış Asya kıtasında gerçekleşmiştir. Bunu Afrika ve Güney Amerika izlemiştir. Buna rağmen dünya süt üretimini yaklaşık % 70'i, sığır varlığının % 24'ünü barındıran gelişmiş ülkelerde üretilmektedir. AB (25)'nin süt üretimi Asya ve Afrika kıtaları süt üretimi toplamından daha fazladır (Çizelge 3). Oysa bu iki kıtanın sığır varlığı dünya varlığının yarısı, AB(25) sığır varlığının da 7.8 katı kadardır. Sığır sayısı ile süt verimi arasında bir paralellik olmaması birim başa verimdeki farklılıkla ilgilidir.

Çizelge 3. Dünya, kıtalar ve çeşitli gruplarda sığır sütü üretiminin yıllar itibariyle değişimi

	1975 milyon t	1975 yılı üretimi 100 kabul edildiğinde						2003 milyon t
		1980	1985	1990	1995	2000	2003	
Dünya	387.7	108.9	118.1	123.6	119.6	126.5	130.7	506.9
Asya	30.4	122.1	151.5	185.9	220.3	276.6	302.4	92.0
Avrupa	152.7	111.6	116.0	110.5	102.6	102.8	102.0	155.9
Afrika	9.8	116.9	129.0	155.4	171.0	202.6	216.5	21.1
Okyanusya	12.9	95.9	110.1	109.1	138.5	182.6	194.8	25.1
Kuzey ve Orta Amerika	69.2	109.7	119.8	122.6	129.3	140.7	143.3	99.1
Güney Amerika	22.5	109.8	119.9	141.5	172.4	199.1	206.2	46.3
Gelişmiş Ülkeler	324.0	107.6	114.9	116.5	105.7	105.2	106.7	345.8
Gelişme Yolundaki Ülkeler	63.7	115.8	134.6	159.8	190.3	234.9	252.7	161.0
AB(15)	115.0	112.4	116.7	110.2	106.7	107.1	105.9	121.7
AB (25)	129.3	111.6	115.5	109.5	109.2	112.1	111.0	143.5

<http://faostat.fao.org/faostat/>

İnek başına süt verimi için Dünya ortalaması 2165 kg'dır. Gelişmiş ülkeler söz konusu olduğunda 4672 kg'a yükselen bu değer, AB (25) için yaklaşık 6 ton 'dur. İncelemeye esas olan 1975-2003 yılları arasında inek başına ortalama süt verimi bakımından en yüksek artış % 74 ile AB ülkelerinde gerçekleştirilmiştir (Çizelge 4).

Çizelge 4. Dünya, kıtalar ve çeşitli gruplarda yıllar itibariyle inek başına yıllık süt verimi (kg)

	Yıllar						
	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2003
Dünya	1954	1 974	2 078	2 110	2 049	2 163	2 165
Asya	755	792	900	992	1 081	1 207	1 240
Avrupa	3 210	3 590	3 860	4 177	4 713	5 289	5 498
Afrika	445	449	452	458	471	473	480
Okyanusya	2 876	2 926	3 218	3 166	3 537	4 222	4 214
Kuzey ve Orta Amerika	3 280	3 606	4 026	4 126	4 452	4 749	4 739
Güney Amerika	1 061	960	996	1 063	1 178	1 432	1 387
Gelişmiş Ülkeler	2 963	3 172	3 426	3 771	3 853	4 468	4 672
Gelişme Yolundaki Ülkeler	716	709	767	802	882	994	1 006
AB(15)	3 586	4 030	4 290	4 739	5 421	6 010	6 240
AB (25)	3 413	3 839	4 105	4 526	4 980	5 705	5 930

<http://faostat.fao.org/faostat/>

Dünya sığır eti üretimi 59 milyon ton civarındadır ve bunun yaklaşık yarısı gelişmiş, yarısı da gelişme yolundaki ülkelerde üretilmektedir. İncelenen dönemde sığır eti üretimi bakımından en hızlı artış Asya kıtasında olmuş, sığır eti üretimi Avrupa'nın üretimi ise azalmıştır. Benzer şekilde gelişme yolundaki ülkelerin sığır eti üretimi 1975-2003 arasında neredeyse 2.5 kat artmış, gelişmiş ülkeler üretimi ise 1990 yılından sonra azalarak, 1990 yılındaki 34.8 milyon tonluk değerinden 29.7 milyon tona gerilemiştir (Çizelge 5).

Çizelge 5. Dünya, kıtalar ve çeşitli grupların yıllar itibariyle sığır eti üretimi

	1975 milyon t	1975 yılı üretimi 100 kabul edildiğinde						2003 milyon t
		1980	1985	1990	1995	2000	2003	
Dünya	43.7	104.2	112.7	122.0	123.9	130.0	134.8	58.9
Asya	2.8	114.7	140.9	189.2	282.7	358.8	404.0	11.4
Avrupa	10.2	105.2	108.8	110.0	93.1	85.8	85.2	8.7
Afrika	2.5	122.9	133.0	133.0	138.8	161.9	165.3	4.1
Okyanusya	2.1	100.4	87.7	105.1	118.2	124.7	133.1	2.8
Kuzey ve Orta Amerika	13.5	91.4	100.7	97.5	107.7	115.5	112.5	15.1
Güney Amerika	6.2	120.8	131.6	150.7	171.1	190.2	206.2	12.8
Gelişmiş Ülkeler	32.0	98.3	104.8	108.7	97.7	94.1	92.8	29.7
Gelişme Yolundaki Ülkeler	11.7	120.2	134.2	158.4	195.3	228.0	249.3	29.2
AB(15)	8.1	104.7	109.2	110.1	98.3	91.6	91.9	7.5
AB (25)	8.7	104.7	108.9	109.4	98.4	94.5	93.2	8.1

<http://faostat.fao.org/faostat/>

Sığır başına karkas ağırlığı için dünya ortalaması 201.9 kg'dır. Asya ve Afrika kıtaları sırasıyla 140.4 kg ve 146.8 kg ile en düşük değerlere sahip kıtalardır. Gelişmiş ülkeler ile gelişme yolundaki ülkelerin sığırlarının ortalama karkas ağırlığı arasında yaklaşık 100 kg'lık bir fark söz konusudur. Bu fark dünya sığır varlığının yaklaşık % 30'unu barındıran gelişmiş ülkelerin, dünya sığır eti üretiminin % 50'sini üretmesini açıklamaktadır. Dünya sığır eti üretiminin yaklaşık % 20'si ABD tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu ülkeyi % 13 ile Brezilya izlemektedir. ABD, Brezilya, Çin, Arjantin ve Avustralya'nın üretimi dünya üretiminin % 52'sine denktir.

Çizelge 6. Dünya, kıtalar ve çeşitli gruplarda sığırın ortalama karkas ağırlığı (kg)

	1975 kg	1975 yılı karkas ağırlığı 100 kabul edildiğinde						2003 kg
		1980	1985	1990	1995	2000	2003	
Dünya	187.8	103.3	106.4	110.3	107.8	108.3	107.5	201.9
Asya	108.0	104.6	114.8	124.0	130.8	131.3	130.0	140.4
Avrupa	203.9	107.7	112.4	120.8	123.2	125.4	128.0	261.0
Afrika	145.8	101.6	104.4	98.9	97.6	97.9	100.7	146.8
Okyanusya	171.1	101.5	106.5	118.2	118.9	125.0	119.8	204.9
Kuzey ve Orta Amerika	230.4	110.5	112.2	119.6	124.7	131.6	131.1	302.1
Güney Amerika	191.0	100.5	100.8	102.8	116.0	109.9	111.1	212.2
Gelişmiş Ülkeler	207.1	105.9	110.2	118.1	113.8	123.1	123.4	255.5
Gelişme Yolundaki Ülkeler	149.7	103.1	105.5	107.6	113.4	110.6	111.2	166.4
AB(15)	218.7	109.7	113.2	124.5	124.7	125.7	127.0	277.7
AB (25)	209.0	108.7	113.8	123.7	122.3	126.4	127.2	265.9

<http://faostat.fao.org/faostat/>

TÜRKİYE'DE SIĞIR YETİŞTİRİCİLİĞİ

Türkiye'de kişi başına günlük hayvansal protein üretimi 22 g, gelişmiş ülkelerde 56 g, gelişme yolundaki ülkelerde ise 20.5 g kadardır. Yaklaşık 30 yıllık bir dönem dikkate alındığında Türkiye'de kişi başına hayvansal protein üretiminin artmak bir yana, azaldığı görülmektedir. Kısaca Türkiye'de kişi başına hayvansal protein üretimi dünya ortalamasının altındadır ve bu durumu, "ülkenin bir yetersiz beslenme sorunuyla karşı karşıya olduğu" şeklinde değerlendirmek gerekir.

Hayvansal üretimde son yıllarda meydana gelen değişiklikler ve ülkenin nüfus artış hızı dikkate alınır, etkili önlemler alınmadığında, önümüzdeki yıllarda sorunun daha da ağırlaşacağı anlaşılmaktadır. Sorunun daha da ağırlaşması, yetersiz beslenmenin etkilediği nüfusun artması ve kalitesiz beslenmenin getirdiği sorunların büyümesidir. Türkiye üretim ile ilgili temel unsurların pek çoğu bakımından böyle bir sonuca razı olmaması gereken bir ülkedir. Ancak, bu durumun nedeni olan vurdumduymazlık ve sorunları kavramadaki yetersizlik ile bunlara bağlı oluşan politikasızlık ve yanlış uygulamalar devam ederse bugün bile aranılır hale gelecektir.

Türkiye'nin hayvansal protein üretiminin yaklaşık yarısı sığırdan sağlanmaktadır. Toplam protein üretimine tavuğun katkısı % 25, balığın katkısı % 17, koyun ve keçinin katkısı da sırasıyla % 5 ve % 2 civarındadır. Geri kalan % 1'i ise manda ve hindiden üretilen hayvansal protein oluşturmaktadır. Böyle bir üretim deseni ülke için sığırın önemini açıkça ortaya koymaktadır. Fakat, Türkiye'de kişi başına hayvansal protein üretiminin 22 g/kişi/gün civarında olduğu hatırlanınca, aslında ülkenin hiçbir kaynağından fedakarlık etmemesi gerektiği de ortaya çıkmaktadır. Kısaca, sığır Türkiye'nin beslenmesinde önemli bir paya sahiptir. Fakat bu diğer üretim kaynaklarının ihmali ya da göz ardı edilmesine gerekçe yapılmamalıdır. Çünkü bu kaynaktan, yani sığırdan sağlanan toplam proteinden kişi başına düşen miktar 11 g/gün civarındadır ve bu değer Afrika kıtası ortalamasının da altındadır.

Sığırın Türkiye açısından önemi sadece hayvansal protein üretimine katkısının yüksekliğinden kaynaklanmaz. Büyük bir bölümünü sığırın sağladığı et ve süt, özellikle de süt, pek çok ürüne işlenerek, hem beslenme alanına hem de tüm boyutlarıyla ekonomiye derinlik kazandırır. İçme sütü, tereyağı, yoğurt, sucuk, pastırma vb ürünler ile bunların çeşitliliği ve tüketilene kadar geçirdikleri evreler düşünülürse süt ve etin ekonomi için önemi daha kolay anlaşılabilir.

Türkiye süt üretiminde sığırın payı her geçen yıl artarak günümüzde %90 değerine yaklaşmıştır. Önümüzdeki yıllarda bu değer biraz daha büyümesi beklenebilir (Çizelge 7).

Çizelge 7. Yıllar itibarıyla Türkiye süt üretiminde çeşitli türlerin payı (%)

	1970	1980	1990	1995	2000	2003
Sığır	77.9	80.2	82.8	87.5	89.2	87.0
Keçi	6.6	5.0	3.5	2.6	2.2	2.5
Koyun	11.7	11.9	11.9	8.8	7.9	9.6
Manda	3.8	2.8	1.8	1.1	0.7	0.9

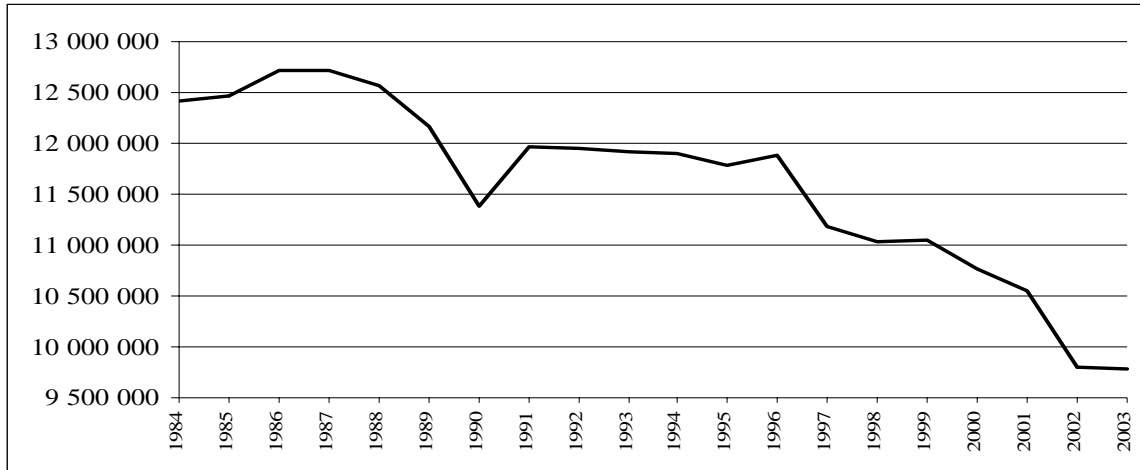
<http://faostat.fao.org/faostat/>

Türkiye et üretiminde sığırın payı %28 civarındadır. Bu değer gelişmiş ülkeler için hesaplanana yakındır. Fakat kırmızı et üretimi söz konusu olduğunda durum farklılaşmaktadır. Bilindiği üzere Türkiye'nin kırmızı et üretimi sığır, koyun ve keçi ve

mandadan sağlanmaktadır. Dünya et üretiminin yaklaşık %40'ı, kırmızı et üretiminin de %55'ini sağlayan domuz üretimde yer almamaktadır. Ayrıca koyun ve keçiden sağlanan karkas ağırlığında önemli artışlar sağlanabilmiş değildir. Aslında belirli bir noktadan sonra koyun ve keçi karkaslarının ağırlaştırılması da pek arzulanmaz. Karkas ağırlığı ve doğurganlıkta bir artış sağlanmadan Türkiye koyun ve keçi sayısında ciddi azalmalar olmuş ve 2003 yılı koyun varlığı 25 milyon, keçi varlığı da 7 milyon baş civarına inmiştir. Bu büyüklükteki bir popülasyondan üretilebilen et miktarı da yaklaşık 275 000 ton olup Türkiye kırmızı et üretiminin yaklaşık % 35'ini oluşturmaktadır. Üretimin geri kalan kısmının hemen tamamı, yani yaklaşık %65'i de sığırdan elde edilmektedir ve bu değer dünya ortalamasının iki katına eşittir.

Sığır Varlığı ve Birim Başa Verimler

Türkiye sığır varlığı yıllar itibariyle önemli sayılabilecek değişiklikler göstermiştir. Bu değişiklikleri izlemeye imkan verecek istatistiklerde bir takım sorunlar olduğu bilinmektedir. Bu nedenle söz konusu istatistikler kullanılırken oldukça dikkatli davranılmalıdır. Yalnız uzun bir döneme ait değerler kullanılarak eğilim üzerinde durulduğunda, hatanın daha düşük olacağı, dolayısıyla bu şekilde elde edilmiş sonuçların daha güvenilir olacağı söylenebilir. Bu yönlü bir değerlendirme yapıldığında Türkiye sığır varlığının azalma eğiliminde olduğu açıkça görülmektedir. Nitekim DİE kayıtlarında 1984-2003 yılları arasında sığır sayısı 12.4 milyon baştan 9.8 milyon başa inmiştir. Bir başka ifadeyle Türkiye sığır varlığı 2003 yılında 1984 yılı değerinin %79'una düşmüştür (Grafik 1).

Grafik 1. Yıllar itibariyle Türkiye sığır sayısının değişimi (DİE yayınları ve kayıtları)

Sığır sayısındaki azalma, ne yazık ki, birim başa verimlerin artışıyla birlikte seyretmemiştir. Oysa aynı dönemde sığır sayısı neredeyse Türkiye ile aynı hızda azalan AB (15)'te hem karkas ağırlığı hem de inek başına süt veriminde önemli sayılabilecek artışlar gerçekleşmiştir. Örneğin AB (15) 'te 1961 yılında 175 kg olan karkas ağırlığı 1984 yılında 245, 2003 yılında da 278 kg'a çıkarılmıştır. Aynı tarihlerde inek başına süt verimi ise sırasıyla 2930 kg, 4252 kg ve 6240 kg olmuştur.

İstatistiklerin kalitesi Türkiye'de birim başa verim artışı ile ilgili tartışmaları engelleyecek ölçüde düşüktür. Örneğin Türkiye'de popülasyonun süt verimi sağılan hayvan sayısı ile birim başa süt verimi çarpılarak hesaplanmaktadır. Bu hesaplamada yer alan iki değişken de ölçülmek yerine tahmin edilmektedir. Fakat et üretimini tahmin etmek için daha farklı bir yol izlenmekte, karkas ağırlığı ve kesilen hayvan sayıları yasal kesim yapan mezbahalardan alınmaktadır. DİE'nin yayınlarında

yer alan et üretimi değeri ise buna kurban kesimleri olarak ifade edilen bir üretim eklenerek elde edilmektedir. Bu nedenle ortalama karkas ağırlığı, ortalama süt verimine göre daha güvenilir bir değer kabul edilebilir. Bu değer esas alındığında Türkiye kültür ırkı sığırların 1991 yılında 200 kg civarında olan karkas ağırlığının 2003 yılında 235 kg'a yükseldiği, melezlerde 160 kg'dan 203 kg'a, yerlilerde ise 124kg'dan 150 kg'a çıktığı anlaşılmaktadır.

Buraya kadar anlatılanlardan sığır sayısının azaldığı, birim başa verimlerin yeterince yükselmediği anlaşılmış olmalıdır. Bu durumun doğal sonucunun da, ülke insanların yetersiz beslenmesi olduğu kabul edilmelidir. Bu olumsuzluklar yanında hem sayısal değerler hem de verim seviyelerinin düşüklüğü Türkiye'nin bu alanda yapması gereken çok fazla işi olduğunu da hatırlatmaktadır. Örneğin hayvan başına verimler bakımından AB'nin 1980 yılındaki düzeyine ulaşılabilirse, sığırdan elde edilen süt üretimi bugünkünün iki katı, et üretimi de yaklaşık bir buçuk katı olacaktır. Üstelik bu miktar artış için öngörülen verim seviyeleri abartılı olmak bir yana, düşük sayılabilecek değerlerdir.

Genotip Grupları

Türkiye'de sığır başına ortalama verimin düşük olmasının değişik nedenleri vardır. Bunları genotip ve çevre ana başlıkları altında incelemek mümkündür. Yalnız bu yönlü bir değerlendirme yapılırken genotip ve çevrenin birbirlerini etkiledikleri gerçeğini dikkate almak gerekir. Ancak bu nitelikli bir yaklaşım sorunun mümkün olduğunca gerçekçi ve doğru olarak kavranmasına imkan verir. Bu yapılmadığında ya genotip ya da çevre üzerine yoğunlaşılacak, birim başa verimin düşük olması ve maliyetin yüksekliği sorunları varlıklarını sürdürebilecektir.

Türkiye sığır popülasyonunda genotipik seviye ile ilgili bir değerlendirme yapılacağı zaman, öncelikle farklı ırkların mevcudiyeti üzerinde durulmalıdır. İkinci aşamada ise aynı ırk içinde, örneğin Siyah- Alaca ırkında, bireylerin çok farklı verim değerlerine sahip olabildikleri unutulmamalıdır. Öyle ki, Türkiye'de aynı ırkın laktasyon verimi 8 ton civarında olan sürüleri yanında 3 ton süt veren sürüleri de bulunmaktadır. Damızlık Sığır Yetiştiricileri Merkez Birliği'ne kayıtlı İl Birlikleri'ne üye olan işletmelerde Siyah- Alaca ırkının laktasyon süt verimi ortalaması 5600 kg olarak hesaplanmıştır. Buna karşılık Türkiye kültür ırkı sığır popülasyonu için ortalama süt verimi 3000 kg civarında kabul edilmekte ve bu değer çok düşük olduğu da söylenmemektedir.

Türkiye kültür ırkı sığır varlığı içerisinde Siyah- Alaca yanında Esmer, Simental ve Jersey ırkları da yer almaktadır. Bunlardan Esmer ve Simentalin bugünkünden daha yaygın hale gelmesi beklenebilir. Üçünün de süt verimi Siyah- Alacadan düşük olan bu ırklardan Jersey hariç ikisinin –Esmer ve Simental- et üretim yeteneği ve uzun ömürlülük gibi özellikler bakımından bazı avantajlara sahip olması bu sonucun ortaya çıkmasına neden olabilecektir.

Türkiye sığır popülasyonunda yer alan bir başka ekonomik grup da "kültür ırkı melezi" olarak adlandırılmaktadır. Aslında bu grupta yer alan genotipleri tanımlamak oldukça zordur. Çünkü, sadece yaygın kültür ırkları ile Türkiye'nin yerli ırkları dikkate alındığında bile ortaya çıkacak melez genotip sayısı 15'ten fazla olacaktır. Bunların hepsini aynı grupta tanımlamak, temelde hatalı bir yaklaşımdır. Fakat Türkiye'de tanıma ve tanımlamaya yönelik kayıtlarda melezler için alt gruplar düzeyinde bir tanıma ihtiyaç duyulmamaktadır. Acıdır ki benzer durum yerli ırklar için de geçerlidir. Yerli ırk olarak tanımlanan bütün gruplar için aynı verim değerlerinin kullanılması da bu anlayışın bir sonucudur.

Sığır populasyonunu tanımlamada yukarıda belirtilen açıklamalara sadık kalındığında yine de üç farklı genotip grubundan söz edilecektir. Kültür ırkı, Kültür ırkı melezi ve Yerli ırk olarak tanımlanan bu grupların verim seviyesi bakımından birbirinden oldukça farklı olmaları beklenir. Çünkü her şeyden önce bunlar, hem genetik yapı bakımından farklı gruplardır hem de farklı koşullara sahip işletmelerde yetiştirilmektedir. Genetik yapı bakımından farklı olan bu grupların yetiştirildikleri bölgeler, hatta aynı bölgede buldukları işletmelerin koşulları da birbirinden farklıdır. Aslında bu durum, yani farklı bölgelerde farklı genotiplerin yetiştirilmesi, genotip ile çevrenin birbirine uygun olması koşuluyla, istenen bir durumdur. Sorun bu çerçevede ele alındığında Türkiye'de uygun genotip çevre eşleşmesinin yaygın biçimde sağlanabildiğini söylemek mümkün değildir. Çünkü ayrıntılı bir değerlendirme yapıldığında, grup sayısının yukarıdaki değerlerin çok üstünde olması gerektiği açıkça görülecektir. Sadece kültür ırkı ifadesi bile üretim koşulları ve üretim seviyesi açısından pek bir şey ifade etmekten uzaktır. Bu ifadenin altının, her zaman yeterli olmasa da, Siyah- Alaca, Esmer vb şekilde doldurulması gerekmektedir. Oysa Türkiye'de yetiştiriciliği yaygın biçimde yapılan Siyah- Alaca, Esmer, Simental ve Jersey ırkları kültür ırkı olarak tanımlanmakta ve 3000 kg civarında süt verdikleri öngörülmektedir. Bu ırkların çeşitli yerli ırklar ile melezleri için de benzer bir yaklaşım sergilenmekte ve ortalama süt verimleri 2000 kg kabul edilmektedir. Kısaca karışıklığı önlemek ve işleri kolaylaştırmak için yapıldığı düşünülen bu gruplama, beklenen yararı sağlamaktan oldukça uzaktır. Bu eksikliğin giderilmesi bilgi toplama ve değerlendirme sisteminin ihtiyacı karşılayacak düzeye getirilmesine bağlıdır.

Nitelik ve içeriği yukarıda açıklanan bilgilere uygun olarak elde edilen verilerden Türkiye sığır varlığında genotip gruplarının payı çizelge 8'deki gibi hesaplanmaktadır. Burada açıkça görüldüğü gibi yaklaşık 15 yıllık bir dönemde kültür ırklarının payı %20'ye, kültür ırkı melezlerinin payı da %44'e yükselmiş, yerli ırkların payı ise %36'ya inmiştir.

Çizelge 8. Yıllar itibarıyla sığır varlığında çeşitli genotip gruplarının payı (%)

Yıllar	Kültür ırkı	Kültür ırkı Melezi	Yerli ırk
1990	8.90	32.26	58.84
2000	16.78	44.03	39.19
2003	19.83	43.77	36.40

(DİE yayınları ve kayıtları)

Tarımsal Bölgeler Sığır Varlığı

Hayvansal üretim sisteminin temel unsurlarından biri olan fiziksel çevre bakımından Türkiye birbirinden oldukça farklı çok sayıda yetiştirme bölgesine sahiptir. Yetiştirme bölgeleri arasında, başta ekonomik gelişmişlik düzeyi ve nüfus yoğunluğu olmak üzere, sosyal ve ekonomik göstergeler bakımından da farklılıklar bulunmaktadır. Sadece bu iki unsur bakımından var olan farklılıkların bile, değişik bölgelerde farklı genotip gruplarının bulunmasına yol açması beklenir. Önce Türkiye sığır varlığı ile genotip gruplarında dokuz tarımsal bölgenin payı hesaplanmış ve Çizelge 9'da sunulmuştur. Daha sonra da Türkiye'nin dokuz tarımsal bölgesinin her birinin sığır varlığında çeşitli genotiplerin payı hesaplanmıştır (Çizelge 10). Çizelge 10'da yer alan bu değerlerden de açıkça görüleceği üzere 5 ve 6. tarımsal bölgeler, yani Kuzeydoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu dışında kalan yörelerde yerli ırkların payı %50'nin altına inmiştir. Türkiye sığır varlığının yaklaşık %27'sini barındıran bu iki bölgede ise kültür ırkı ve kültür ırkı melezlerinin payı %35, yerli ırkların payı da %65 civarındadır.

Çizelge 9. Türkiye sığır varlığında ve genotip gruplarında bölgelerin payı (%)

Bölge Adı	Bölge No	Kültür ırkı		Kültür ırkı melezi		Yerli ırk		Sığır	
		1995	2003	1995	2003	1995	2003	1995	2003
Ortakuzey	1	14.8	11.3	14.7	14.0	11.9	11.6	13.5	12.6
Ege	2	29.0	29.4	14.6	12.6	6.3	5.4	12.9	13.3
Marmara	3	16.4	16.3	12.5	7.9	2.1	1.1	8.4	7.1
Akdeniz	4	7.6	4.4	9.3	10.1	5.0	3.1	7.1	6.4
Kuzeydoğu	5	4.8	4.8	9.1	12.5	20.8	27.4	13.7	16.4
Güneydoğu	6	2.4	4.3	3.6	6.0	15.8	20.2	8.9	10.9
Karadeniz	7	7.4	7.7	18.0	15.6	17.3	15.9	16.2	14.2
Ortadoğu	8	5.6	5.8	8.8	11.0	14.1	11.1	10.7	10.0
Ortagüney	9	12.1	15.9	9.4	10.2	6.7	4.2	8.6	9.1
Toplam		100							

DİE kayıtlarından yararlanılarak hesaplanmıştır.

Kültür ırkı ve melezlerinin en yoğun olduğu üç bölge 2., 3. ve 9. bölgelerdir. Bu üç bölge Türkiye sığır varlığının yaklaşık % 30'unu, kültür ırkı sığır varlığının da %62'sini barındırmaktadır. Bu bilgiler ve bölgelerin nitelikleri bir arada değerlendirildiğinde sığır yetiştiriciliği açısından Türkiye en geniş anlamıyla üç bölgeye ayrılabilir. Bu bölgelerden birisi, özellikle yüksek süt verimli sığırların yetiştirileceği Trakya ve Batı Anadolu, diğeri biraz daha düşük süt verimine izin veren orta kesim, üçüncüsü ise Kuzeydoğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleridir. Türkiye'de sığırıcılığı iyileştirmeye yönelik çalışmalar, azından bu gruplar esas alınarak planlanmalıdır. Planlamalarda bu ana gruplar için alt grupların olacağı akıldan çıkarılmamalıdır.

Çizelge 10. Tarımsal bölgeler sığır varlığında çeşitli genotiplerin payı, %

Bölge	1995			Toplam	2003			Toplam
	Kültür İrki	Kültür İrki Melezi	Yerli İrk		Kültür İrki	Kültür İrki Melezi	Yerli İrk	
Ortakuzey	15,8	44,3	39,9	100	17,7	48,7	33,6	100
Ege	32,4	45,6	22,0		43,8	41,5	14,7	
Marmara	28,4	60,5	11,2		45,5	48,8	5,6	
Akdeniz	15,4	52,9	31,7		13,5	68,9	17,6	
Kuzeydoğu	5,0	26,9	68,1		5,8	33,3	60,9	
Güneydoğu	3,9	16,3	79,7		7,9	24,3	67,8	
Karadeniz	6,6	45,2	48,2		10,8	48,4	40,8	
Ortadoğu	7,5	33,2	59,3		11,6	48,1	40,4	
Ortagüney	20,4	44,6	35,0		34,5	48,9	16,6	

DİE kayıtlarından yararlanılarak hesaplanmıştır.

Sığırıcılık İşletmelerinin Özellikleri

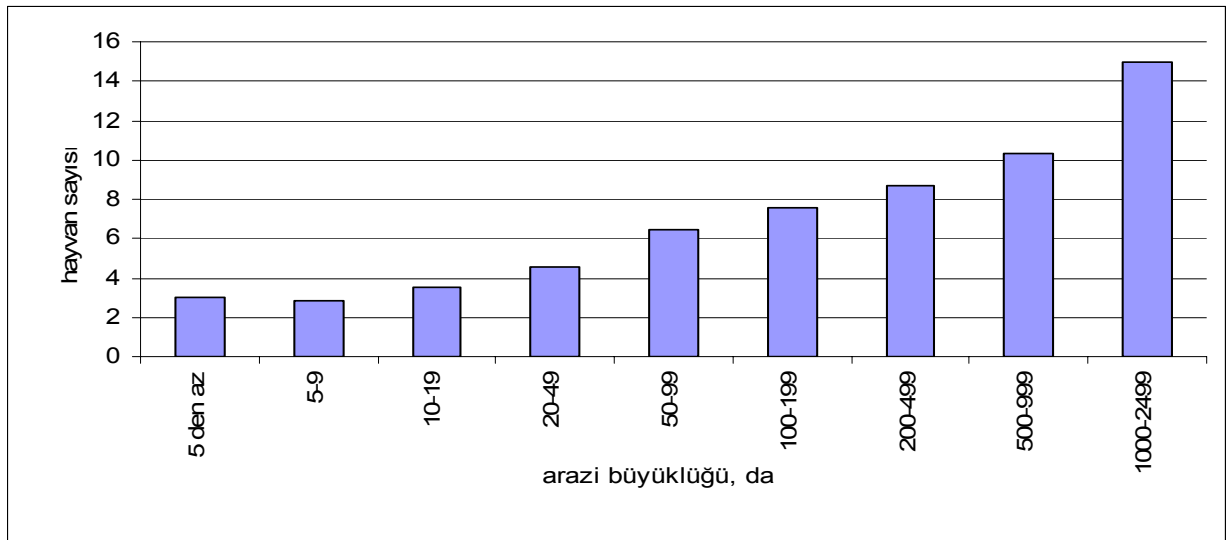
Türkiye sığırıcılık işletmelerinin temel özelliklerini irdelemeden önce sığırıcılık işletmelerini doğrudan ilgilendiren tarımsal yapı hakkında bazı bilgilerin verilmesi yararlı olacaktır.

Nüfus: Türkiye tarım nüfusunun yüksekliği hemen her zaman bir sorun olarak görülmüştür. Bu sorun günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Yalnız bunu, yani tarımda çalıştığı varsayılan nüfusun yüksekliğini, tarımın bir sorunu olarak algılamak hatalı olur. Çünkü bu doğrudan tarımın ortaya çıkardığı bir sorun değil, genel koşullara bağlı ortaya çıkan ama tarım açısından gerçekten sorun olan bir sonuçtur.

Türkiye'de son genel tarım sayımı 2001 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu sayımda tüm köyler ile nüfusu 25 000'in altında olan il ve ilçe merkezlerinde tarımsal faaliyet ile uğraşan hane halkı sayısı 4 106 983 olarak tespit edilmiştir. Söz konusu yerleşim grubunda yer alan toplam hane halkı da 6 189 351'dir. Bu durumda tüm köyler ile nüfusu 25 000'in altında olan yerleşim birimlerinde hane halkının %66.36'sının tarımsal faaliyette bulunduğu söylenebilir. Son nüfus sayımı 2000 yılında yapılmıştır ve bu sayımda toplam nüfusun %35'inin köylerde oturduğu belirlenmiştir. Hem bu değer hem de nüfusu 25 000'in altında olan hanelerin yaklaşık %66'sının tarımsal faaliyette bulunması oldukça yüksek değerlerdir. Kırsal nüfusun azaltılması, bir başka ifadeyle kırsal alandan nüfus çekilmesi; hem kırsal alanda hem de şehirlerde iş imkanlarının artırılmasına ve az da olsa tarımda sağlanacak gelişmeye bağlıdır.

Arazi Varlığı ve İşletme Büyüklüğü: Türkiye'de tarımsal işletmelerin ortalama arazi varlığı oldukça küçüktür. 2001 yılında gerçekleştirilen genel tarım sayımının geçici sonuçlarına göre toplam 3 075 515 işletmenin %35'inin arazi varlığı 20 dekarın, %65'inin arazi varlığı 50 dekarın, %84'ünün arazi varlığı da 100 dekarın altındadır. Hayvansal ve bitkisel üretimi bir arada yapan işletmeler esas alındığında bu oranlarda önemli bir değişme meydana gelmemektedir. Özetle işletme olarak kabul edilen ünitelerin pek çoğunun arazi varlığı oldukça düşük, üretimleri ya pazar hedefli değil ya da nitelik ve miktar olarak pazarın taleplerini karşılamaktan uzaktır.

İşletmelerin arazi varlığı büyükbaş hayvan sayısı açısından da belirleyici sayılmasa da önemli konumdadır. Gerçekten de işletme büyüklüğü arttıkça işletme başına sığır sayısı olarak da nitelenebilecek büyükbaş hayvan varlığı da artmaktadır (Grafik 2). Bu duruma bakarak Türkiye'de işletme başına sığır sayısının düşük olmasında arazi varlığının az olmasının payı olduğu düşünülebilir. En azından entansif sığır yetiştiriciliğinde kaba yemin üretimi, bölgelere göre değişmekle beraber, sağılan hayvan başına 2-5 da arazi gerektirmektedir.

Grafik . 2. Farklı arazi büyüklüklerinde işletme başına ortalama büyükbaş hayvan sayısı (<http://www.die.gov.tr/> Genel tarım sayımı geçici sonuçlarından yararlanılarak hazırlanmıştır)

İşletme yapısı ile ilgili bir başka sorun da arazilerin parçalı ve sulanma imkanlarının sınırlı olmasıdır. Fakat bütün bu eksiklikler sığır sayısını artırabilecek işletme yoktur yanlına düşülmesine neden olmamalıdır. Türkiye'de bu güne göre daha fazla sığır barındıran işletmelerin sayısının artması beklenmelidir. Bu beklentinin gerçekleşmesi,

doğal olarak, ya sığır sayısının artması ya işletme sayısının azalması, ama daha büyük olasılıkla her ikisinin bir arada olmasına imkan verecektir. Bu öngörüye benzer bir sonuç AB(15) ülkelerinde meydana gelmiştir. Çizelge 11'daki değerler bu konuda yeterince bilgi sağlamaktadır.

Çizelge 11. AB (15)'te işletme, inek ve işletme başına inek sayısının değişimi

YILLAR	İşletme sayısı*(1000)		Sığır Sayısı *(1000)		İşletme başına sığır sayısı	
	Toplam	Sütçü	Toplam	Sütçü, inek	Toplam	Sütçü
1993	2135	1196	84633	23472	39.6	19.6
1995	1935	1009	84872	22530	43.9	22.3
1997	1770	911	83970	21883	47.4	24.0
1999	1590	749	82720	21146	52.0	28.2
2001	1484	689	80588	20271	54.3	29.4
2001/1993	0.70	0.58	0.95	0.86	1.37	1.50
Yıllık Değişim	-4.44	-6.66	-0.61	-1.82	4.03	5.20

<http://eurostat.com/>

Çizelgeden de anlaşılacağı üzere yaklaşık 10 yıllık bir dönemde AB (15)'te işletme ve sığır sayısı, özellikle sütçü inek sayısı, azalırken işletme başına sığır sayısı yaklaşık 1.37 kat artmıştır. İşletme sayısındaki yıllık azalma %4.44'e ulaşırken, işletme başına sığır sayısı buna yakın değerde artmıştır.

AB(15)'te hem işletme sayısının azalma hızı, hem sığır sayısı, hem de işletme başına sığır sayısındaki değişim ülkelere göre farklılıklar göstermiştir. Örneğin 1991 yılında Portekiz'de işletme sayısı 196 bin, işletme başına sığır sayısı 7.0 baş; aynı değerler Yunanistan'da sırasıyla 60 bin ve 10.4 baş iken, 2001 yılında işletme sayısı Portekiz'de 88 bin, Yunanistan'da 34 bin'e düşmüştür. Bu ülkelerde işletme başına sığır sayısı da sırasıyla 16 ve 16.5 olmuştur. Aynı dönemde Hollanda'da işletme sayısı 65 000'den 43 000'e inmiş, işletme başına sığır sayısı da 76.7'den 93.1'e yükselmiştir. AB(15) içerisinde yaklaşık 20 milyon baş ile sığır varlığı en yüksek ülke olan Fransa'da işletme sayısı 265 000 kadardır ve 1991 değeri esas alındığında 2001 yılına kadar, yıllık azalma hızı %4.27 olarak hesaplanmaktadır. AB(15)'teki toplam işletme sayısı yaklaşık 1.5 milyon, sığır sayısı da 80.1 milyon baş kadardır. Türkiye'de ise yaklaşık 10 milyon baş sığır 2.1 milyon işletmede barındırılmaktadır. Hem yukarıdaki açıklamalar hem de bu değerler Türkiye ile AB arasındaki yapısal farklılığı oldukça açık biçimde ortaya koymaktadır. Türkiye için değişim yönü, Doğu Anadolu'da daha yüksek hızda olmak üzere, işletme sayısının azalması, işletme başına sığır sayısının bütün bölgelerde artması ve pazar hedefli üretimin yaygınlık kazanmasıdır.

Yem ve Fiyat: Sığırcılık işletmelerinde toplam giderler içerisinde yem giderlerinin önemli bir yeri vardır. Sığırın biyolojik özellikleri rasyonda kaliteli kaba yemlerin yer almasını gerektirmektedir. Bu gerekliliği karşılamak isteyen işletmeler imkanları ölçüsünde kaba yem üretmeye ve/veya satın almaya yönelmektedirler. Kaba yem üretimini artırmak amacıyla verilen teşvikler bu amacı gerçekleştirmeye önemli katkı sağlamıştır. Öyle ki, hayvancılıkta kullanılan teşviklerden amacına hizmet edebilen az sayıdaki uygulamalardan biri yem bitkileri desteğidir, denilebilir. Söz konusu uygulamanın Türkiye'de kaba yem pazarının kurulması ve sürdürülmesine de katkı sağlayacak şekilde devam ettirilmesi yerinde olacaktır.

Sığır yetiştiriciliğinde karma yem kullanımı ve karma yemin toplam maliyetteki payı verim seviyesi arttıkça ve kaba yem kalitesi bozuldukça önem kazanmaktadır. Verim seviyesi yüksek sayılabilecek sürülerde, piyasa koşullarında karma yemin toplam yem maliyetindeki payı %60 seviyelerinde gerçekleşir. Türkiye'de, özellikle kaba yem yetersizliği nedeniyle, sığırcılık işletmelerinin büyük bir bölümü yüksek seviyelerde karma yem kullanımını sürdürmektedir. Bu nedenle süt üretiminde karlılık için bir ölçü arandığında hem fiyatı kolay izlenebilen, hem de oldukça fazla miktarda kullanılan karma yemin fiyatı ile çiğ süt satış fiyatları karşılaştırılmaktadır. Karşılaştırma süt fiyatı: karma yem fiyatı oranı elde edilerek gerçekleştirilmekte ve bu oran süt: yem paritesi olarak ifade edilmektedir. Bu değer 1 olması süt ve karma yem fiyatının aynı olduğunu gösterir. Sığır yetiştiriciliğinde bu oranın 1.5'in altına düşmemesi, 2 civarında seyretmesi arzulanır. Türkiye'de bu değer bakımından yıllar itibarıyla önemli dalgalanmalar meydana gelmektedir. Örneğin süt fiyatı: karma yem fiyatı paritesi 1993-2004 yılları arasında sadece 1997 yılında 1.5'in üstüne çıkmıştır (Çizelge 12 ve Grafik 3) . Diğer yılların çoğunda 1.0-1.2 arasında değişmiştir. Süt fiyatı: karma yem fiyatı paritesi yıl içerisinde zaman zaman bir değerinin de altına düşebilmektedir. Bunun anlamı 1 kg süt satıldığında ele geçen parayla 1 kg karma yem alınamadığıdır. Bu olumsuzluğu sadece üreticilerin çabasıyla ortadan kaldırmak mümkün değildir. Çünkü dengesizlikte yem satanlar ve süt alanların da payı vardır. Bu noktada genel bir uzlaşma sağlanmalı, taraflar yanında toplumsal çıkarı da gözetilecek düzenlemeler yapılmalıdır. Üretici örgütlerinin yem başta olmak üzere girdi temininde, doğrudan üreterek yada temini düzenleyerek yer almaları maliyetlerin düşürülmesine katkı sağlayabilecektir.

Çizelge 12.1990-2004 yılları arasında çiğ süt, karkas ve karma yem fiyatları

YIL	Çiğ Süt Fiyatı (A)		Karma Yem Fiyatı (B)		Süt/ Yem Paritesi	Sığır Karkas Alım Fiyatı	
	TL/ kg	\$ / kg	TL/ kg	\$ / kg		TL/ kg	\$ / kg
1990	1 033	0.39	544	0.21	1.90	7 646	2.90
1995	12 525	0.27	8 602	0.18	1.46	179 552	3.86
2000	163 251	0.27	118 750	0.19	1.37	2 153 528	3.42
2003	387 325	0.25	349 375	0.23	1.11	6 200 379	4.00
2004	431 399	0.29	420 837	0.28	1.03	6 600 000	4.39

DSYMB kayıtlarından sağlanmıştır.

Fiyat istikrarı: Türkiye sığır yetiştiriciliğinde işletme sahiplerinin şikayeti büyük ölçüde süt fiyatları ile ilgilidir. Yalnız fiyatlar ile ilgili yakınmalar sadece fiyat düşüklüğünden ibaret değildir. Yakınmalarda yıl içindeki fiyat değişimleri iller arasında ya da aynı il içinde görülen farklılıklar ile girdi fiyatlarındaki düzensiz değişmelerin de payı vardır. Kısaca süt piyasasında hem süt hem de girdi fiyatlarında bir istikrar söz konusu değildir ve üretimin güvenle sürdürülmesini engelleyen istikrarsızlığın ortadan kaldırılması zaman alacak gibi görünmektedir. Çünkü;

Süt arzının sürekliliği henüz sağlanamamıştır.

Süt sanayinin kapasitesi arzulan ölçüde yükseltilememiştir.

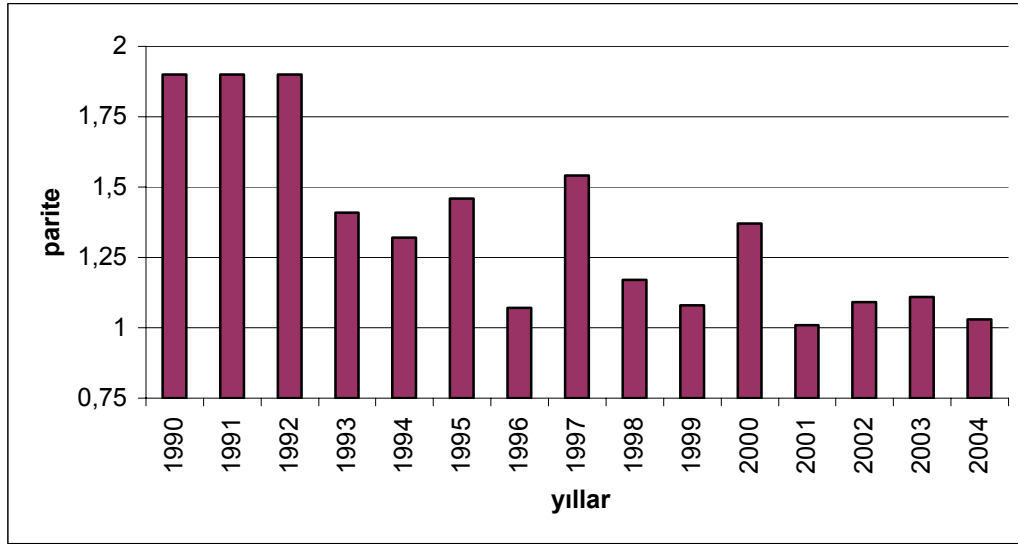
Tüketicinin alım gücü düşüktür.

Üretici örgütleri yeterince güçlü değildir.

Kamu, meselenin önemini yeterince kavrayamamıştır.

Süt piyasasında istikrarsızlık sadece üretici açısından sorun teşkil etmez. Sanayici ve tüketici başta olmak üzere sektörle ilgili diğer birimler de istikrarsızlıktan zarar görür. Üretimi planlanabilen ve temel besin maddesi niteliği olan bir ürün için fiyat istikrarsızlığı bir an önce sorun olmaktan çıkarılmalıdır. Bu konuda sağlanacak ilerleme bir çok üreticinin durumunu yeniden değerlendirmesine neden olacak, böylece sektörde kalıcı olma şansı düşük olan işletmeler üretimden çıkarken, diğerleri de hem işletmelerinin üretim koşullarını iyileştirecek, hem de işletme kapasitesini artırmaya çaba harcayacaktır.

İşletmeler büyüdükçe işletme sayısı da azalacaktır. Bu durum hem örgütlenme hızını artıracak hem de örgütlerin teknik ve ekonomik işlevlerini daha etkin biçimde yerine getirmelerine imkan sağlayacaktır. Bu nitelikli gelişmeler piyasada istikrarlı ve sürdürülebilir bir fiyatın oluşmasına da imkan yaratacaktır.

Grafik 3. Yıllar itibariyle süt fiyatı : fabrika yemi fiyatı paritesi (DSYMB kayıtlarından sağlanmıştır)

Hayvan Sağlığı: Sığır yetiştiriciliğinde hem karlılığı, hem de ürün kalitesini ve toplum sağlığını etkileyen unsurların en önemlilerinden birisi hastalıklardır. Ne yazık ki hastalıkların ne kadar önemli olabildiği BSE ile gündeme gelmiştir. BSE elbette önemli bir hastalıktır. Fakat bu hastalığın Brucella, Tüberküloz, Kuduz vb hastalıkları gündemden düşürecek şekilde öne çıkarılmasında başkalarınca yaratılan gündemi Türkiye gündemi olarak değerlendirmeyi olağan ve geçerli sayan anlayışın büyük payı vardır. Türkiye'de bu anlayış değiştirilmeli, insan sağlığıyla ilgili hastalıklar başta olmak üzere, salgın hastalıkların kontrolü ile yetinen uygulamalar yerine, eradikasyonu hedefleyen sağlık politikaları benimsenmelidir.

Süt Kalitesi: Sığırdan elde edilen iki temel üründen biri süttür. Çok değişik koşullarda oldukça farklı ürünlere işlenebilen sütün temel özelliklerinden ikisi muhafazasının özel koşullar gerektirmesi ve uzun süreli olmamasıdır. Bu nitelikleri ve üretiminin durdurulamaması sütün, soğutma imkanı olan işletmelerde bile, kısa sürede pazara sunulmasını zorunlu kılar. Bu da üreticinin pazarlık gücünü önemli ölçüde düşürür. Bu olumsuzluğu ortadan kaldırmak için üreticilerin şu ya da bu şekilde sütün doğrudan pazarlanması ve /veya ürüne işlenmesi aşamalarında da yer almaları gerekir ve bu sağlanmalıdır.

Sütün özel koşullarda muhafaza edilme gerekliliği ve çabuk bozulma özelliği sadece üretici için değil süt sanayi için de büyük bir sorundur. Her şeyden önce hammaddenin nitelik kaybı nihai ürünü doğrudan etkilemektedir. Böyle bir sorunla karşılaşmak istemeyen sanayici de ürünün muhafazası sürecine eskiye göre daha fazla yatırım yapmaya ve bu süreci denetlemeye çaba harcamaktadır. Buna ek olarak süt soğutma ekipmanlarının görece ucuzlaması ve hemen her yerde elektrik enerjisine ulaşılabilmesi ve ulaşım imkanlarının artması soğutarak korumayı daha yaygın hale getirecektir. Özetle sütün korunması için hem üretici hem de sanayicinin harcadığı çabalar artarak devam edecektir.

Süt kalitesi ile ilgili sorun sadece soğutmanın eksikliği değildir. Başta meme hastalıkları olmak üzere hayvan sağlığı ve sağım hijyenine bağlı sorunlar da süt kalitesini düşüren unsurlardır. Sağım hijyeninden kaynaklanan sorunların büyük bir bölümü sağım makinesinin yaygınlaştırılması, kısa süreli eğitim çalışmaları ve bazı basit uygulamalarla ortadan kaldırılabilir. Fakat topluma gerçekten kaliteli süt sunabilmek için başta mastitis olmak üzere süt kalitesini olumsuz etkileyen hastalıkların azaltılması ve bu nitelikli sütlerin üretime sunulması yanında tüberküloz vb zoonoz hastalıkların ortadan kaldırılması gerekir.

Damızlık Üretimi: Türkiye sığır yetiştiriciliğinde damızlık üretimi her dönem tartışılan ve önemli görülen bir alan olmuştur. Bu alandaki tartışmalarda uzun yıllar kültür ırkı sığır yetiştiriciliği ile melezleme üzerinde durulmuştur. Her iki uygulamada da yetiştirme koşulları ve ürün pazarlama gibi konulara yeterince özen gösterilmemiş, sadece çoğaltma ve yaygınlaştırma başarı sayılmıştır.

Kültür ırkı ile ilgili çalışmalarda, zaman zaman teşebbüs edilse de, nitelikli damızlık üretimi için 1995 yılına kadar etkili bir girişim yapılamamıştır. Bu yıldan itibaren Damızlık Sığır Yetiştiricileri İl Birlikleri kurulmuş ve bunların oluşturduğu Merkez Birliği ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı döl kontrolüne dayalı bir ıslah programı yürütmeye başlamıştır. Söz konusu program çerçevesinde Türkiye için ilk olarak tanımlanabilecek birçok iş gerçekleştirilmiştir. Buna rağmen bu konuda, yapılabilecek her şeyin yapıldığını söylemek de mümkün değildir. Söz konusu program ve programın parçası olan uygulama ve işlerin sistemle entegrasyonu daha da güçlendirilmelidir.

Sığır yetiştiriciliğinde genetik ıslah çabaları içerisinde üzerinde en fazla durulan uygulamalardan biri de melezleme çalışmaları olmuştur. Türkiye'de yaklaşık yarım asırlık bir geçmişi olan melezleme çalışmaları hemen tamamen kamu tarafından yürütülmüştür. Hem yapay tohumlama hem de doğal aşımından yararlanılarak yürütülen melezleme çalışmalarında baba genotipi olarak Esmer, Siyah- Alaca ve Jersey ırkları kullanılmıştır. Melezlemeye yaygınlık kazandırmak ve tohumlama etkinliğini artırmak için hemen tamamı teşvik ve destek kapsamına giren birçok önlem alınmıştır. Örneğin tohumlamacıya pirim verilmiş, tohumlama ücretsiz yapılmış, bazı köylere emanet boğa verilmiş ya da boğa ve bakıcı tahsis edilmiştir. Yaklaşık 50-55 yıl süren bu çabaların sonucunda kültür ırkı melezlerinin sayısı 4.3 milyon başa, popülasyondaki payı da % 44'e yükselebilmiştir. Sadece bu rakamlara bakılarak melezlemenin başarısı ya da başarısızlığı ortaya konulamaz. Yapılan harcamalar, elde edilen kazanç ve beklentilerin gerçekleşme oranı üzerinde de durulması gerekir. Türkiye'de bu konuların doğru olarak ölçümüne imkan verecek veriler yoktur. Buna rağmen mevcut seviyenin yetersizliği ve özellikle gelişmesi arzulanan bölgelerde melezlerin oranının daha düşük olması hedefe ulaşamadığını gösterir.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bir melezleme programını hayata geçirmek için bazı çalışmalar yürütülmektedir. Şimdiye

kadar yapılan uygulamalar ciddi biçimde değerlendirilmeden, sadece “aynı iş daha iyi yapılacaktır” anlayışına dayalı olarak yürütülen çalışmalar başarı sağlamayacaktır. Ülke yine karşılığını alamadığı harcamalarda bulunacak, kısaca zaman ve kaynak kaybı devam edecektir.

Yapay Tohumlama: Türkiye’de, özellikle sığır yetiştiriciliğinde, yapay tohumlama uygulaması konusunda yürütülen çalışmalar ciddi biçimde irdelenmeli ve bu konudaki temel problemler açıkça ortaya konmalıdır. Yoksa günümüzde de sürdürülmeye çalışıldığı gibi, sadece yapay tohumlama uygulamayı, hatta uygulanacağını öngörmeyi başarı sayan anlayış devam edecektir. Bu anlayışın en belirgin özelliği bir gebe bırakma aracı niteliğinde uyguladığı ya da uygulayacağı yapay tohumlamayı ıslah faaliyeti zannetmesi ve uygulamayı bir cerrahi müdahale gibi algılamasıdır. Bu yanlış değerlendirme sonucunda hem ıslah çabalarının etkinliği düşürülmekte hem de yapay tohumlamanın yaygınlaşması önlenmektedir.

Yapay tohumlama bir gebe bırakma yöntemi olarak kullanılacak ise uygulayıcılar için getirilen sınırlamalar kaldırılmalıdır. Kurs niteliğinde kısa süreli bir eğitimi tamamlayanlar, hiç olmazsa kendi sürülerinde yapay tohumlama yapabilmelidirler. Eğer yapay tohumlama hem gebe bırakma hem de ıslah aracı olarak ele alınacak ise uygulamanın; gelişmiş pek çok ülkede olduğu gibi, yapay tohumlama eğitiminden geçirilmiş, bilgi toplama ve kayıt tutmayı da becerebilen ve bir ıslah programına karşı sorumluluğu yerine getirebilecek kişilerce yürütülmesine imkan sağlanmalıdır.

Sığır yetiştiriciliğinde yapay tohumlamanın ıslah amacına hizmet edebilmesi öncelikle kullanılan spermanın niteliği ile ilgilidir. Türkiye’de kullanılan spermanın bir kısmı ithal edilmekte, bir kısmı da çeşitli kuruluşlarca üretilmektedir. İthal edilen sperma dozu sayısı 2002 yılındaki 338 bin değerinden 2004 yılının ilk 10 ayında 901 bine ulaşmıştır. Buna karşılık ülke içi üretimde de, azından üretim kaynakları bakımından, bir artış beklenmektedir. Sperma ile ilgili sorunlardan biri ne üretilen ne de ithal edilen spermanın ülke üretim sistemlerine uygunluğu konusunda bir değerlendirme yapılmamış olmasıdır. Bir başka ifadeyle kullanılan spermaların ülke için değeri saptanmış ve ilan edilmiş değildir. Bu eksikliği gidermek de şimdilik zor ve zaman alıcı görünmektedir. Çünkü henüz sağlıklı işleyen yaygın bir bilgi toplama ağı kurulabilmiş değildir. Bu durumda ister istemez daha genel değerlendirmelere yönelinmektedir. Örneğin kamuya ait sperma üretim merkezlerinde bulunan erkek hayvanların seçiminde analarının süt verimi dikkate alınmaya çalışılırken, ithal edilen spermalar için o ülkelerin ortalamalarının üstünde bir değer gösterme şartı aranmaktadır. En azından bireylerin farklı olabileceği anlayışını benimsemiş olan bu yaklaşımın, bireyler arasındaki farklılığın her üretim sisteminde aynı olmayabileceği noktasına da taşınması ülke açısından yararlı olacaktır.

Teşvik ve Destekler: Türkiye sığır yetiştiriciliğine kamu, hayvansal üretimin diğer alanlarından daha fazla müdahale etmektedir. Bu müdahalenin bir kısmı mevcut işletmelerin desteklenmesini hedeflerken, bir bölümü yeni işletmeler kurulmasını veya belirli bir ürünü ya da uygulamayı desteklemeyi hedeflemektedir. Bu kapsamda yer alan ve bir kısmı halen uygulanan destek ve teşvikler; Süt teşvik primi, Damızlık hayvan teminindeki teşvik ve destekler, Et teşvik primi, Yem bitkileri üretimini teşvik, Yapay tohumlama uygulamalarını teşvik, Buzağı primi, faiz indirimi, ilaç sübvansiyonu, karma yem sübvansiyonu, kaynak kullanımı destekleme fonu uygulamaları, kooperatifçiliği özendirmek için yapılan desteklemeler vb başlıkları altında toplanabilir. Bu uygulamalardan ikisi (ilaç ve karma yem sübvansiyonu) hariç tamamı, şu ya da bu seviyede, günümüzde de uygulanmaktadır.

Sığırcılık Alanında Olası Değişmeler ve Bazı Öneriler

Sığırcılık sektörü, daha önce de söylendiği gibi, ülke hayvansal proteinin önemli bir bölümünü, yaklaşık yarısını, karşılamaktadır. Gelecek yıllarda bu değer biraz daha artması, örneğin %60 seviyelerine ulaşması beklenilmelidir. Sığırın payında meydana gelecek artışın temel nedeni de bu türden sağlanacak süt üretiminin hızla artırılması olacaktır. Sığırın biyolojik özellikleri ve günümüz kişi başına süt üretiminin, dolayısıyla toplam üretimin, oldukça düşük olması bu beklentinin gerçekleşme ihtimalini yükseltmektedir. Gerçekten de günümüzde 2000 kg civarında olduğu ileri sürülen inek başına süt verimini teorik olarak 3-4 kat artırmak mümkün ve bunun örnekleri varken et üretiminde şimdiki değerlerin yani 200 kg'ın %50'si seviyesinde bir artış sağlanarak 300 kg'a ulaşmak bir hedef olabilir. Bu seviyelere, yani 6000-8000 kg/inek süt ve 300 kg/sığır karkas, düzeylerine yakın bir değişim, protein üretimine katkı bakımından, sütü daha değerli kılar. Kısaca gelecekte sığırdan üretilen et önemini koruyacak, fakat sütün önemi daha da artacaktır.

İnek başına 6000-8000 kg süt verimine kısa sürede ulaşmak mümkün ve gerekli olmayabilir. Toplam üretimi artırmak için, birim başa verimi bugünkü seviyenin üstüne çıkarmayı ihmal etmeden, sağılan hayvan sayısı artırılabilir. Türkiye sığır varlığı, her verim seviyesinde, yani kültür ırkı veya kültür ırkı melezi ya da yerli ırktan sığır sayısını potansiyeline sahiptir. Hayvan sayısını artırmak için ülke dışında çözüm aramaya gerek yoktur. Ayrıca bu tip çabaların yarar sağlamadığı geçmişte defalarca görülmüştür. Türkiye yakın gelecekte sığır sayısını artırmayı da öngören bir politika belirlemek durumundadır. Böylece kırmızı et üretiminde beklenen arz düşüklüğünü azaltma imkanı da doğabilecektir.

Daha önce de belirtildiği gibi, domuz eti üretimi olmayan Türkiye'de kırmızı etin yaklaşık %65'i sığırdan sağlanmaktadır. Sığırın kırmızı et üretimindeki payının mevcut seviyenin üstüne çıkması sadece sığır yetiştiriciliğindeki gelişmelere değil, ülkenin koyun ve keçi yetiştiriciliği politikalarına da bağlıdır. Şayet koyun ve keçi sayısında bir artış sağlanabilir ve döl verimi yükseltilebilirse, kırmızı et üretiminde sığırın payının biraz düşmesi, örneğin %60 seviyesine inmesi beklenebilir. Türkiye'de bu yönlü bir gelişim beklenmeli ve desteklenmelidir. Aksi takdirde sadece sığır eti üretiminde sağlanacak artışla Türkiye'nin talebini karşılamaya çalışmak, başka sorunlara da neden olabilecektir.

Türkiye'de sığır eti üretiminin yarıya yakını melez genotiplerden elde edilmektedir. Gelecekte hem melezlerin hem de kültür ırkı sığırların toplam üretimdeki payı artacaktır. Doğu Anadolu başta olmak üzere yerli genotiplerin yaygın olduğu bölgelerde kullanma melezlemesi niteliğindeki çalışmaların desteklenmesi, hem çiftçi gelirlerinin artırılması hem de sığırın et üretimine katkısının yükseltilmesi açısından önem taşımaktadır. Karadeniz Bölgesi kültür ırkı olan Jersey ırkına dayalı et üretimini artırmaya yönelik olarak da bu ırkın kombine verimli kültür ırkı veya etçi ırklarla melezlenmesi yoluna gidilebilir.

Özetle Türkiye sığır popülasyonunda inek başına süt veriminin 4-5 ton, ortalama karkas ağırlığının da 260-280 kg civarına yükseltilmesi hedeflenmelidir. Eğer yakın gelecekte kişi başına süt üretiminin 250 kg civarında olması isteniyor ve inek başına süt veriminin de 4-5 ton olması öngörülüyorsa, Türkiye'nin yaklaşık 4-6 milyon baş inek ve 10-14 milyon baş sığır varlığına sahip olması beklenir. Yaklaşık 15-20 yıl içerisinde olması muhtemel hayvan sayıları 5 milyon baş inek olmak üzere toplam 13 milyon baş civarında sığır varlığıdır. Birim başa verimler yeterli düzeye çıkarılmazsa, bir başka ifadeyle genetik ıslah çalışmalarına gereken önem verilmez

ve özen gösterilmez, çevresel düzenlemeler ihmal edilirse oluşacak üretim açığı sığır sayısında sağlanacak artışla da karşılanamayacaktır. Bu durum ülkenin önce ürün, daha sonra da hayvan ithalatına zorlanması sonucunu doğuracaktır, ki bu geçmişte pek çok zararı görülen kısırdöngülerden birinin başlangıcı olacaktır.

Birim başa süt verimi ve karkas ağırlığı, doğal olarak, bütün bölge ve genotiplerde aynı olmayacaktır. Ortalama süt veriminin doğudan batıya doğru artması beklenmelidir. Ortalama karkas ağırlığı için aynı kesinlikte bir ifade kullanmak hatalı olabilir. Çünkü ülkede besi materyali bölgeler arasında taşınabilmektedir. Bunun anlamı, özellikle Doğu ve Orta Anadolu'da yetiştirilen hayvanlar Orta ve Batı Anadolu'da besiyeye alınabilmektedir. Bu durum, besiyeye alınmış materyalin ortalama karkas ağırlığı bakımından bölgeler arasında fark olmamasına neden olabilecektir.

Yem üretimi ve süt pazarlama bakımından avantajlı işletmeler süt üretimine ağırlık vereceklerdir. Orta ve Doğu Anadolu'da yer alan işletmelerde de süt üretilecek, fakat doğruya gidildikçe inek başına sağlanacak toplam gelir içerisinde besi materyali satışından sağlanacak gelirin payı artacaktır. Bu yönlü bir değişime destek vermek ve ülke kırmızı et üretimini artırabilmek için söz konusu bölgede kullanma melezlemesi nitelikli çalışmalara ağırlık verilmelidir.

Sığır yetiştiren işletmelerin sayısının azalacağı daha önce de ifade edilmişti. Azalma sadece Batı Anadolu'da değil, belki bundan daha hızlı bir şekilde Orta ve Doğu Anadolu'da da meydana gelecektir. Bu bölgelerde, özellikle önümüzdeki 10 yıl içerisinde azalma hızı yüksek olacaktır. Bu süreçte üretimi sürdüren işletmelerin hayvan varlığını artıracak önlemler alınmazsa sığır sayısı azalacak ve ülkede bu yönlü bir değişimin meydana getireceği olumsuzluklar yaşanacaktır.

Türkiye'de işletme sayısı ve işletme büyüklüğü ile ilgili değerlendirmeler yapılırken bazı hususlara dikkat etmek gerekir. Bunlardan ilk akla gelen sığır yetiştiren işletmelerin büyük bir bölümünün işletme alt yapısının işletme büyüklüğünü artırmaya uygun olmamasıdır. Bu nedenle işletme kapasitesini artırmak çoğu kez neredeyse yeni bir işletme kurmaya eşdeğer yatırım gerektirmektedir. Gerçekten de mevcut işletmelerin pek çoğunun alan, barınak, ekipman, pazarlama ve yem üretme gibi temel unsurlar bakımından sürü mevcudunu artırma imkan ve yetenekleri sınırlıdır. Türkiye'de işletmelerin büyümesi beklentisi içinde olanların büyümenin sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesi için bu hususları dikkate almaları gerekir. Aksinde, büyük işletme sayısında hızlı bir artış beklenen önümüzdeki 20 yılda sektör ciddi sorunlar yaşayacak ve umulan gelişme sağlanamayacaktır. Türkiye planlamasını gelecek 10 yıl içerisinde 700 bin -1 milyon işletmede, bunu izleyen 10 yılın sonunda da 300-500 bin işletmede sığırçılık yapılacağını, işletme başına ortalama sığır varlığının ilk 10 yılın sonunda 12-15, ikinci 10 yılın sonunda da 30-40 başa yükseleceğini varsayarak yapmalıdır.

İşletme sayısının azalması, büyük olasılıkla işletmelerin büyümesi ile birlikte seyredecektir. İşletmelerin büyümesi sürecinde iki unsur etkin olacaktır. Bunlardan biri mevcut işletmelerden koşulları uygun olanların kendi iç dinamiklerine dayalı büyümesi, diğeri de sektöre yeni gireceklerce kurulacak işletmelerin zaten orta ya da büyük ölçekli olmasıdır. Çok büyük ölçekli, örneğin 1000 – 5000 baş, işletmelerin artış hızı oldukça düşük olacaktır. Buna rağmen sektörde çok büyük işletmeler de varlıklarını devam ettireceklerdir. Hatta yakın gelecekte bu tip işletmelerin bir kısmının da yabancı ortakla yürütülmesi ya da yabancı sermayeye dayalı sığırçılık işletmelerinin kurulması da beklenmelidir.

Gelecekte sadece kişi başına süt tüketimi artmayacak, süt kalitesi bugünkünden çok önemli hale gelecektir. Bu durum işletmelerin, başta sağım hijyeni ve sütün soğutulması olmak üzere, bakım ve yönetime daha fazla zaman ve para ayırmalarını gerektirecektir. Kaliteli süte olan talebin artması sadece tüketicinin değil sanayicinin de yararına olacaktır. Çünkü hem ürün kalitesi yükselecek, hem de kalite primi adı altında daha az ödeme yapacaktır.

Süt sanayiinde çalışan şirketler büyüyecek ve sayıları azalacaktır. Oligopol bir yapının oluşmasını kolaylaştıracak bu gelişmeye karşı durmak isteyen gçler üreticilerin de süt sanayiinde yer almalarını desteklemelidirler. Dünyada bunun, yani üreticilerin süt sektörünün üretim dışındaki süreçlerinde de değişik yapılarla yer almalarının, pek çok rneği mevcuttur. Piyasada rekabet ancak bu şekilde korunabilecektir. Süt sanayiinde beklenen bir başka oluşum da yabancı sermayeli şirketlerin payının her geçen gün artmasıdır. Bu yönlü bir gelişim de rekabetin azalması ve iç piyasaya olumsuz yönde müdahalenin kolaylaşması anlamına gelecektir.

Başta işletme ve hayvanın tanınması amacını gerçekleştirmek üzere sektörde kayıt tutma gerekliliği daha da belirgin bir hale gelecektir. Bu gereklilik AB'ye girme gayretlerine paralel olarak zorunluluk haline dnyecektir. Fakat kamu başta olmak üzere sektrdekilerin mevcut anlayışları ile kısa sürede kaliteli bir kayıt sisteminin kurulup işletilmesi mümkün görünmemektedir. Bunun sağlanamaması da başta üretim tahmini ve destekleme faaliyetlerinin doğru zeminde sürdürülebilmesi olmak üzere pek çok alanda belirsizliğin devam etmesi anlamına gelecektir. Bu tip sorunlarla karşılaşmamak için populasyonun tamamını kapsayacak, basit, sürdürülebilir ve güvenilir bir tanıma sistemi ile mümkün olduğu kadar fazla sayıda hayvanı kapsayan verim vb konularda yeterli ayrıntıda bilgi içeren bir kayıt sisteminin oluşturulması gerekir.

Dünya'da hayvan ve hayvansal ürünler piyasasında var olan kısıtlamaların kaldırılması yönündeki çabalar başarıya ulaşırsa, Türkiye'nin hayvan ve hayvansal ürünler ihraç etme şansı artabilir. Bundan yararlanmak için, hayvan sağlığı ile ilgili sorunlar başta olmak üzere kayıt ve maliyetle ilgili zaafların ortadan kaldırılması gerekir.

Sığır yetiştiriciliği ile ilgili desteklerin büyük bir kısmı kısa vadede kaldırılacak veya daha da azaltılacak gibi görünmektedir. Bu durum özellikle desteklemelere gerekçe yapılan konularda bir aksaklığa neden olabilir. Örneğin yapay tohumlama desteği ve buzağı priminin aşım ve doğum kayıtlarının devamını sağladığı ve güvenilirliğini artırdığı düşünülüyorsa, bunun sonlanması halinde birçok olumsuzluğun ortaya çıkacağı da beklenmeli ve şimdiden bu olumsuzlukları engellemenin yolları aranmalıdır.

Önlem alınmaz ve örgütlenme bilinci gelişmez ise desteklerin azaltılması üretici örgütlerini ve örgütlenmeyi de olumsuz etkileyecektir. Bir başka ifade ile örgütler güçlenmek bir yana fonksiyon yapamaz hale gelebileceklerdir. rgtlenme ile ilgili girişimlerin tamamında bu olumsuzluğu engelleyecek tedbirler üzerinde dşnlmeli, örgütlerin demokratik yapısının geliştirilmesi ve örgüt bilincinin yükseltilmesine çaba harcanmalıdır.

Sığırcılık sektöründe muhtemel gelişmelerden birisi de mevcut işletme tipleri arasına dve yetiştirme işletmelerinin de katılması olacaktır. şimdiden teknik alt yapı oluşturulmalı ve bunların sistemle bütünleşmesi konusunda tedbirler alınmalıdır.

Türkiye'ye, özellikle son yıllarda, kaçak hayvan girişi oldukça hızlanmıştır. Kaçak girişler aslında bir yandan ekonomik bir sorun, diğer yandan da güvenlik ve sağlık sorunudur. Bu mesele güvenlik sorunu olarak ele alınıp çözülemezse, şu ya da bu nedenle kaçak hayvan girişleri devam edecek, yasaklanmış ithalat bu şekilde sürdürülecek, Türkiye yasal olmayan bir faaliyete göz yumarak gerek fiyatlar, gerekse kaçakçılığa bağlı hastalıklar nedeniyle iç üretimi ve üreticileri zor durumda bırakmaya devam edecektir.

Sığırcılık işletmeleri büyüdükçe bilgi ve teknoloji kullanım imkanları artacaktır. Bu gelişme de, başta kayıtların tutulmasını kolaylaştıracak ve doğruluğunu artıracaktır. Doğru kayıt tutulan çok sayıda büyük ve orta işletme genetik ıslah bakımından önemli bir avantaj olacaktır. Bu avantaj kullanılarak, hem hızlı bir genetik ilerleme sağlamak hem de pek çok ülke tarafından kabul edilebilir niteliklere haiz damızlık üretmek kolaylaşacaktır. Türkiye bu potansiyeli harekete geçirmeli ve doğacak şansı iyi kullanmalıdır.

Süt verim seviyesinin artışına bağlı olarak döl verimi düşecek sürüde kalma süresi kısılacaktır. Buna karşılık cinsiyetin denetlenmesi ve belirlenmesi de dahil birçok alanda önemli ilerlemeler sağlanacaktır. Verim seviyesinin artışına bağlı olumsuzlukları en aza indirmek ve yeni gelişmelerin avantajlarından yararlanabilmek için başta eğitim ve teknoloji üretimi olmak üzere pek çok alanda alınabilecek tedbirler şimdiden belirlenmeli ve faaliyete geçilmelidir.

Kamu temelde tarım olmak üzere pek çok alanda görev tanımını yeniden yapacaktır ve yapma gayretindedir. Bu kapsamda hayvansal üretimle ilgili görevler strateji belirleme ve engellemeden denetlemeye odaklanmalıdır. Diğer işlerin başta yetiştirici birlikleri olmak üzere üretici örgütleri ya da özel kuruluşlar tarafından yapılması sağlanmalıdır. Şu ya da bu nedenle bu nitelikli bir gelişmenin önünde durmak süreci yavaşlatmaktan öte bir anlam taşımayacaktır.

Hayvansal üretim, özellikle sığır yetiştiriciliği, önlem alınmadığında ciddi bir çevre kirleticidir. Sektörün bu olumsuz özelliği her geçen gün daha fazla dikkat çekecek ve kamu bazı yaptırımlara yönelecektir. Bu tip sorunların büyümemesi ve kirliliğin temel kaynağı olan gübrenin ekonomiye kazandırılabilmesi için önlem alma zarureti vardır. Merkezi gübreliklerin inşası, gübrelik inşaatı için proje ve mali kaynak temin edilmesi alınabilecek önlemlerin ilk akla gelenleridir.

Hayvansal ürünlerde fiyat yelpazesi genişleyecek, fakat ortalama olarak düşük fiyat baskısı yoğunluk kazanacaktır. Tüketicinin de bilinçlenmesine paralel olarak sektör, kaliteden ödün verilmeksizin, düşük fiyata zorlanacaktır. Bu durum süt sanayi için de geçerli olacak ve sektörde yer alan bütün kurumlar daha verimli çalışmaya zorlanacaktır. Büyüyen işletmeler ve bu değişim sektörde bilgili profesyonellere ihtiyacı artıracak, yani nitelikli işgücü için istihdam alanı ortaya çıkacaktır.

İşletme sayısının azalması ve işletmelerin büyümesi besi materyali temin alanını kısmen daraltacaktır. Çünkü sermaye sıkıntısı çekmeyen işletmelerin bir kısmı erkek hayvanlarını aynı işletmede besiyeye alacaktır. Geçmiş yıllarda büyük işletme sayılan 50-100 başlık besi işletmelerinin yerini daha büyük işletmeler, örneğin 500-5000 baş gibi, alacaktır. Bunların bir bölümü besi materyali temininde sadece satın alan değil, zaman içerisinde üretimini de düzenleme gayretinde olan işletmeler olacaktır.

Besicilik yapan işletmeler varlıklarını sürdürebilmek için sadece besi materyalinin üretimi konusunda değil, yem üretimi konusunda da çaba harcayacaklardır. Büyük besi işletmelerinin besiyeye alınacak hayvanların üretimine dahil olmaları, büyük

olasılıkla bir bölgede sözleşme yapacakları üreticilerin ineklerinin besi ve etçilik yeteneği yüksek genotiplerle tohumlanmasını sağlamak ve bunları satın almak şeklinde olacaktır. Başlangıçta pek etkili olmayan bu sistemin sağlıklı biçimde işletilmesi, tarafların çıkarına sonuç verebilir. Fakat Türkiye'de sözleşmeye sadık kalmamak pek çok alanda sıkça rastlanan bir durumdur.

AB ile görüşmelere başlanır ve gerekli önlemler alınmazsa; kayıt sisteminin yaygınlaştırılmamış olması, hastalıkların yaygınlığı, fiyat istikrarsızlığı, piyasa organizasyonunun olmaması, işletmelerin küçük ölçekli olması, verimliliğin düşüklüğü gibi konular Türkiye'nin etkinliğini iyice azaltacaktır. Bir başka ifadeyle, üretimi iyileştirme maliyetini karşılayamayan ve buna ayıracağı kaynak sınırlanan Türkiye büyük ölçüde üretimin dışına itilecek ve ithalata açık hale gelecektir.

SONUÇ

Türkiye'nin hayvansal üretiminde sığırın ne denli önemli bir yeri olduğu anlaşılmalı, fakat sadece sığır yetiştiriciliğinde gelişme sağlamanın ülke için yeterli olmayacağı kabul edilmelidir.

Sığır yetiştiriciliğini iyileştirmeye yönelik çabalar bölgesel planlamalar çerçevesinde yürütülmeli, mümkün olduğunca iç kaynaklara dayandırılmalıdır. Damızlık ve yem üretimi başta olmak üzere genetik ıslah ve çevresel iyileştirmeler ile kaliteye yönelik uygulamalar bir arada ele alınmalıdır.

Sığırların et üretimine katkısını muhafaza etmek ve artırmak için, özellikle doğu Anadolu'da, et üretimine uygun genotiplerle melezleme çalışmalarına hız verilmelidir. Bunu başarmanın temel koşullarından birinin yapay tohumlama uygulayıcısı konusundaki kısıtların kaldırılması olduğu unutulmamalıdır.

Büyüyen besi işletmelerinin yem bitkileri üretimi ve hayvan temininde karşılaştıkları darboğazları aşmalarına katkı sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır.

Destek ve teşvikler; işletmelerin büyümesini ve örgütlenmeyi özendirerek, pazarda istikrarı sağlayacak, ihracatı teşvik edecek bir yapıya kavuşturulmalıdır.

Üreticinin pazarlık gücünü yükseltmek için üreticilerin örgütleri aracılığıyla sütün doğrudan pazarlanması ve/veya ürüne işlenmesi aşamalarında da yer almaları sağlanmalıdır.

Üretici örgütleri, maliyetlerin düşürülmesi açısından, girdilerin bir bölümünü üretecek veya temininde görev alabilecek imkanlara kavuşturulmalıdır.

Türkiye'de işletmelerin büyüme süreci pek çok işletmede yeniden kurulmaya eşdeğer bir yatırım ve çaba gerektirecektir. Bu aşamada üretici örgütleri başta olmak üzere ilgili kamu kuruluşlarının, proje ve teknoloji de dahil, her türlü teknik bilgiyi sağlayabilecek duruma taşınması gerekir. Sektörde yer alan kuruluşlar arasında yakın ve etkili bir işbirliği oluşturmak bu amacın gerçekleştirilmesine ciddi katkı sağlayacaktır.

Farklı stratejilere de dayansa, aynı ırk için aynı bölgeleri hedefleyen ıslah programları arasında uyum sağlanmalı, farklı bölgeler ve farklı ırklar için değişik ıslah programlarının yürütülmesi benimsenmelidir.

Süt başta olmak üzere ürün kalitesini denetlemek ve ıslah programlarına veri sağlamak için, uluslararası alanda kabul gören laboratuvarlar oluşturulmalı ve işletilmesi sağlanmalıdır. Üretici örgütleri, sanayici ve kamu bu yönlü bir oluşumun içinde olmalı ve bu amaçla kaynak temin edilmelidir.

Süt ve etin temel besin maddeleri olduğu hiçbir zaman akıldan çıkarılmamalı ve bunların üretiminin her aşamasında nihai hedefin sürdürülebilir, satın alınabilir güvenli gıda elde etmek ve öncelik üreticide olmak üzere hem üretici hem de hayvan refahını artırmak olduğu unutulmamalıdır.